

**O‘ZBEKISTONDAGI EKOLOGIK HOLAT VA
UNING BARTARAF ETISH YO‘LLARI****Turdimatova Hafizaxon Sultonali qizi**

Farg‘ona davlat universiteti 1-kurs magistranti

Annotatsiya. *Mazkur maqolada O‘zbekistonning joriy ekologik holati — atmosfera havo sifati, suv resurslari, tuproq degradatsiyasi va cho‘llanish muammolari tahlil qilinadi. Shuningdek, mavjud ekologik qonunchilik, davlat va jamiyat tomonidan olib borilayotgan amaliy chora-tadbirlar ko‘rib chiqiladi, ekspert baholari asosida muammolar va ularning yechimlari tahlil qilinadi. Xususan, 2024–2025-yillarda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar, monitoring tizimlari, davlat dasturlari hamda xalqaro hamkorlikdagi loyihalar muhokama qilinadi. Maqola yakunida ekologik holatni yaxshilash bo‘yicha tavsiyalar beriladi.*

Kalit so‘zlar: *O‘zbekiston, ekologik vaziyat, havo ifloslanishi, suv tanqisligi, cho‘llanish, ekologik qonunchilik, ekologik ekspertiza, atrof-muhit monitoringi.*

Abstract. *This article analyzes the current environmental situation in Uzbekistan - problems of atmospheric air quality, water resources, soil degradation and desertification. It also reviews the existing environmental legislation, practical measures taken by the state and society, and analyzes problems and their solutions based on expert assessments. In particular, regulatory legal acts adopted in 2024–2025, monitoring systems, state programs, and international cooperation projects are discussed. At the end of the article, recommendations are given to improve the environmental situation.*

Keywords: *Uzbekistan, environmental situation, air pollution, water shortage, desertification, environmental legislation, environmental expertise, environmental monitoring.*

Kirish

XX asr oxirlaridan boshlab va mustaqillik yillarida, O'zbekiston iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish bilan birga jiddiy ekologik muammolarga duch kelmoqda. Sanoat rivoji, qishloq xo'jaligida keng sug'orish, shaharsozlik, avtomobil va energetika sektorlarining kengayishi kabi omillar — atrof-muhitga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Natijada havo, suv va tuproq ifloslanishi, cho'llanish va suv tanqisligi kabi holatlar paydo bo'ldi.

Hozirgi vaqtda bu muammolar nafaqat ichki siyosat, balki xalqaro e'tibor markazida ham turibdi — global iqlim o'zgarishi, barqaror rivojlanish maqsadlari, sog'liq saqlash va atrof-muhit xavfsizligi talab qilmoqda. Shu munosabat bilan, ekologik vaziyatni tizimli o'rganish, baholash va siyosiy chora-tadbirlar amalga oshirish zarurati tug'ildi. Ushbu maqola aynan shu zaruratga javob bo'lib, mamlakatdagi dolzarb ekologik muammolarni huquqiy, institutsional va amaliy nuqtai nazardan ko'rib chiqadi. Havo ifloslanishi O'zbekiston uchun eng jiddiy muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Jumladan, 2025-yil noyabrda Toshkentda avtomatik monitoring stansiyalari PM2.5 zarrachalar miqdori normadan 3,4 baravar yuqori ekanligini qayd etdi. Havo ifloslanishi manbalaridan biri — sanoat korxonalari. 2025-yilda 281 havo ifloslanishi holati aniqlangan; ekologiya inspektorlari 174 kechki reytd o'tkazdi, 1 452 korxona zararli emissiyalar potentsialiga ega deb topildi. 154 shaxsga ma'muriy protokol tuzildi, 20 korxonaga vaqtincha faoliyatni to'xtatish bo'yicha da'vo arizasi berildi. Mavjud ekologik muammolarni bartaraf etish yuzasidan 2025-yil 2-dekabrda Ekologiya qo'mitasi binosida Toshkent shahridagi atmosfera havosi holati bo'yicha Maxsus komissiya yig'ilishi bo'lib o'tdi. Yig'ilish Prezident Administratsiyasi rahbari Saida Mirziyoyeva raisligida o'tkazildi.

“Prezidentimiz mendan har kuni bu masala bo'yicha hisobot so'rayaptilar. Xalqimizning salomatligi bilan bog'liq masala bo'lgan joyda hech birimizning sustkashlikka yo'l qo'yishimizga haqqimiz yo'q”, — dedi Saida Mirziyoyeva. Yurtimizdagi atmosfera havosi bilan bog'liq holat shaxsan davlatimiz rahbarining

doimiy nazorati ostida bo'lib turibdi. Doimiy kuzatuv va ilmiy tahlillar olib borilmoqda, mahalliy mutaxassislar hamda xorijlik ekspertlar ham jalb qilingan, havo ifloslanishi bilan bog'liq muammoni bartaraf etishga barcha sa'y-harakatlar safarbar qilingan. Unga ko'ra Yaponiyaning zamonaviy texnologiyasi asosida oxirgi 1 haftalik tekshiruvlar shuni ko'rsatmoqdaki, havo tarkibidagi 40 foiz changlar antropogen unsurlar (odamlarning ta'siri bilan shakllangan), 60 foizi esa tabiiy changlar ekanligi ma'lum bo'lgan. Maxsus komissiya yig'ilishida Prezidentning ekologiya masalalari bo'yicha maslahatchisi Ekologiya va iqlim o'zgarishi milliy qo'mitasi raisi Aziz Abduhakimov hamda Toshkent shahar hokimi Shavkat Umurzoqov, Toshkent viloyati hokimi Zoir Mirzayev, mas'ul tashkilotlar, jumladan, qurilish vazirligi, Uzgidromet markazi vakillari ham qilinayotgan ishlar haqida ma'lumotlar berdi. Qishloq xo'jaligi, ko'pgina issiqxona komplekslari va hatto g'ildirakli avtomobillar, eski energiya uskunalari va maishiy isitish tizimlari ham havo sifatini yomonlashtiradi. Mamlakatimizdagi qurg'oqchilik va cho'llanish jarayonlari havo sifati yomonlashishida muhim rol o'ynaydi. Quruq iqlim, chang-to'zon, cho'l shamollari, yerlarni himoya qiluvchi o'rmonlar qisqarishi — bularning barchasi havo ifloslanishiga turtki bo'ladi. Havoning ifloslanishi o'z navbatida boshqa resurslarga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston aholisi va qishloq xo'jaligi suv resurslariga juda bog'liq. Iqtisodiy va ijtimoiy ehtiyojlar — ayniqsa qishloq xo'jaligida sug'orish — suvdan intensiv foydalanishga olib keldi. So'nggi o'n yillikda ichimlik suvi va sug'orish uchun ajratilgan suv hajmi sezilarli darajada kamaydi. Masalan, 2019-yilda yillik suv sarfi ~53.9 milliard kub.m bo'lgan bo'lsa, 2021-yilda — ~43.2 milliard kub.m ga tushdi. Qayta ishlanmaydigan noto'g'ri sug'orish tizimlari, eskirgan kanallar, suv tarmoqlaridagi suv yo'qotilishi (ma'lumotlarga ko'ra, sug'orish tarmoqlarida yo'qotish 30–40 % gacha) mamlakatdagi suv tanqisligini kuchaytirmoqda. Iqlim o'zgarishi — ya'ni kam yog'ingarchilik, qurg'oqchilik, issiqlik kunlarining ko'payishi — ham suv resurslariga bosimni oshirmoqda. O'zbekiston hududining

katta qismi quruq va yarim quruq zona bo'lib, cho'llanish va yer silliqilanishi uchun tabiiy muhit hisoblanadi. Qishloq xo'jaligida intensiv sug'orish, chorvachilik va noqonuniy foydalanish tuproq degradatsiyasiga olib kelgan. Quruq iqlim, keng miqyosli suv taqsimoti sho'rlanish tuproq unumdorligini pasaytiradi, yer maydonlari degradatsiyalanadi. Shuningdek, o'rmon fondining qisqarishi, yashil hududlar yetishmasligi, shaharsozlik va urbanizatsiya landshaftlari tubdan o'zgartirmoqda, bu esa biodiversitet va ekotizimlar holatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Yaqin davom etgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki: mamlakat bo'yicha havo harorati o'rtacha darajada oshgan — bu esa qurg'oqchilik, suv tanqisligi va cho'llanish jarayonlarini kuchaytiradi. Iqlim o'zgarishi tufayli Amudaryo va Sirdaryo kabi daryolarning oqimi kamayishi, tog'li hududlardagi suv toshqini va muzliklardan keladigan suv ta'minoti ham buzilishi mumkinligi bashorat qilinmoqda. Bu holat nafaqat qishloq xo'jaligiga, balki ichimlik suvi ta'minoti, ekosistemalar va aholi salomatligiga ham jiddiy tahdid soladi.

- Havo ifloslanishi — ayniqsa PM2.5 va boshqa zararli moddalar — aholining sog'lig'iga salbiy ta'sir ko'rsatadi: nafas yo'llari kasalliklari, allergiyalar, surunkali kasalliklar ortishi xavfini kuchaytiradi;
- Suv tanqisligi va ifloslangan suv resurslari esa sanitariya-gigiyena holatiga tahdid soladi, bu esa ayniqsa qishloq hududlari va past daromadli oilalar uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi;
- Tuproq degradatsiyasi va yerning unumdorligining pasayishi qishloq xo'jaligi samaradorligini kamaytiradi, oziq-ovqat xavfsizligini zaiflashtiradi, ijtimoiy-iqtisodiy hayotga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekiston ekologik xavfsizlik va atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha bir qator qonun va normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilgan va ularni takomillashtirish ishlari davom etmoqda:

Asosiy huquqiy hujjat — O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi bo'lib, unda yer, suv, o'simlik va hayvonot dunyosi, tabiiy boyliklar davlat himoyasida ekanligi,

fuqarolar atrof-muhitga ehtiyotkorona munosabatda bo'lishga majburligi belgilangan.

“Atmosfera havosini muhofaza qilish to‘g‘risida”gi qonun — havo muhofazasi bo‘yicha normativ-huquqiy hujjat bo‘lib, 2019-yilda unga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritilgan. Ushbu o‘zgarishlarga ko‘ra, jamoatchilik ekologik ekspertizada ishtirok etishi, fuqarolar havo ifloslanishiga sabab bo‘ladigan harakatlardan cheklanishi zarur.

“Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida”, “Ekologik ekspertiza to‘g‘risida”, “Chiqindilar to‘g‘risida”, “Atrof-muhit monitoringi to‘g‘risida” kabi qonunlarni takomillashtirish bo‘yicha takliflar ilgari surilmoqda.

2024–2025-yillarda qabul qilingan yangi me'yoriy hujjatlar va qarorlar: masalan, 2024-yilda — 2024–2030-yillarda chang-to‘zon va qum bo‘ronlariga qarshi milliy dastur, sanoat korxonalarining zararli ta’sirini kamaytirish bo‘yicha hukumat qarori, 2025-yilda esa — 2025–2030-yillarda aholining ekologik xabardorligini oshirish konsepsiyasi.

Shu bilan birga, mutaxassislar jamoatchilik ishtiroki, shaffoflik va xalqaro standartlarga mos kelish masalasida hali ham tanqidiy nuqtai nazarga ega. Masalan, bir ekspert shuni ta’kidlagan: amaldagi atrof-muhit ta’sirini baholash (AMTB) tizimi nisbatan xalqaro investorlar uchun yetarlicha tushunarli emas.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston hukumati va xalqaro hamkorlar ekologik muammolarni yengillashtirish uchun quyidagi choralarni amalga oshirmoqda:

- 2024-yil 24-sentabrda Prezident farmoni bilan 2024–2030-yillarga mo‘ljallangan chang-to‘zonlarga qarshi milliy dastur qabul qilindi. Dastur doirasida chang-to‘zonlarni bashorat qilish, monitoring va signal berish tizimi, shaharsozlik va yashil hududlarni kengaytirish, avtomatik atmosfera monitoring stansiyalarini o‘rnatish, sanoat korxonalarida zamonaviy chang-gaz tozalash uskunalari o‘rnatish kabi chora-tadbirlar belgilangan.

- Sanoat korxonalarida ifloslanishga qarshi reydlar kuchaytirildi. 2025-yil noyabrda, ayniqsa Toshkentda havo ifloslanishi keskin oshgani sababli, ekologiya va huquqni muhofaza qilish idoralari tomonidan keng ko‘lamli reyd tadbirlari boshlandi
- Suv resurslarini tejash va samarali boshqarish maqsadida: 2023–2024-yillarda suv tejovchi texnologiyalar orqali sug‘oriladigan maydonlar 1 dan 1.6 million gektarga oshirildi (37 % → 71 % sug‘oriladigan maydonlar). 2024 yil “kanallarni betonlash yili” deb e‘lon qilindi — 1,5 ming km kanallar betonga yotqizildi, 2025 yil va keyingi yillarda ham kengaytiriladi. Bu choralar yillik ~7 milliard kub metr suvni tejashga imkon beradi.
- Xalqaro hamkorlik. Masalan, 2025-yilda UNDP va yurtimiz hamkorligida Janubiy Aral mintaqasida chang-to‘zonlarga qarshi innovatsion loyihalar amalga oshirildi. Bu loyiha havo, yer va suv resurslarini mos boshqarish, ijtimoiy va ekosistema xavfsizligini ta’minlashga qaratilgan.
- Xususiyl jamoat va nodavlat tashkilotlar faoliyati ham rivojlanmoqda: ekologik ta’lim, monitoring, axborot tarqatish, jamoatchilik ishtiroki va bioxilma-xillikni saqlash bo’yicha ishlar olib borilmoqda.

Ekspertlar ta’kidlashicha, amaldagi ekologik ta’sirini baholash (AMTB) tizimi nisbatan xalqaro investitsiyalar hamda rivojlangan davlatlar standartlariga mos emas. Ko‘plab qonunchilik «noaniq» bo‘lib, bu esa investorlar va xalqaro donolar, shuningdek, fuqarolar uchun ishonchsizlikka sabab bo‘ladi. Jamoatchilik ishtiroki va shaffoflik bo’yicha muammolar mavjud: ekologik ekspertiza jarayonlari, monitoring natijalari va hukumat qarorlari keng jamoatchilikka yetarli darajada ochiq qanmaydi. Bu esa fuqarolar va jamiyat ekologik nazoratga to‘liq jalb qilinishiga to’sqinlik qiladi. Iqtisodiy va ijtimoiy bosim: qishloq xo‘jaligi, sanoat va shaharsozlik rivoji bilan birga ekologik me‘yorlar ko‘pincha chetga suriladi. Masalan, sanoat uchun qiymati yuqori bo‘lgan chang-gaz tozalash uskunalari o‘rnatish va suv tejovchi texnologiyalarni keng joriy etish qimmat va murakkab bo‘lishi mumkin. Qonunchilik va amalga joriy etish o‘rtasida tafovut: yangi qonunlar

va dasturlar mavjud bo'lsa-da, ularning ijrosi, monitoringi va samaradorligi hali baholanishi kerak. Bu esa ma'lumot yetishmovchiligi va umumiy ekologik holatni baholashda qiyinchilik tug'diradi.

Xulosa va tavsiyalar

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston ekologik jihatdan murakkab va ko'p qirrali muammolarga duch kelmoqda. Havo ifloslanishi, suv tanqisligi, tuproq degradatsiyasi, iqlim o'zgarishi va cho'llanish — bular bir-biri bilan bog'liq, o'zaro sharoitlarda kuchayuvchi muammolar. Shu bilan birga, mamlakat hukumati va xalqaro hamkorlar tomonidan olib borilayotgan chora-tadbirlar — qonunchilik takomillashuvi, monitoring tizimlari, suv tejovchi texnologiyalar va reydlar samaradorlikka intilmoqda.

Ammo, mavjud kamchiliklar — AMTB tizimining eski bo'lishi, shaffoflik va jamoatchilik ishtirokining pastligi, resurs yetishmovchiligi, qonun ijrosidagi muammolar — ekologik holatni sezilarli darajada yaxshilash yo'lida to'siq bo'lishi mumkin. Shuning uchun:

1. Ekologik ekspertiza va monitoring tizimlarini xalqaro standartlarga mos ravishda modernizatsiya qilish kerak; ochiqlik va jamoatchilik ishtirokini ta'minlash zarur.
2. Suv tejovchi va ifloslanishni kamaytirish texnologiyalarini keng joriy etish, zamonaviy chang-gaz tozalash uskunalari, qayta ishlash va chiqindilarni boshqarish tizimlarini rivojlantirish lozim.
3. Ijtimoiy hamda ekologik ta'lim va xabardorlikni oshirish; aholining atrof-muhitga munosabati va ekologik huquqlari to'g'risida axborot berish — muhim.
4. Iqlim o'zgarishi va cho'llanish tahdidlariga mos ravishda adaptatsiya strategiyalarini ishlab chiqish; sug'orish, qishloq xo'jaligi, landshaft boshqaruvidagi chora-tadbirlarni kuchaytirish kerak.
5. Davlat, xususiy sektor va jamoat hamkorligini mustahkamlash — ekologik barqarorlikka erishish zarurdir.

Umuman olganda, agar belgilangan qonunlar va dasturlar haqiqiy ijro etilsa, O'zbekiston ekologik holatni sezilarli darajada yaxshilash imkoniyatiga ega. Biroq buning uchun — siyosiy iroda, moliyaviy resurslar va fuqarolar hamda jamiyatning faol ishtiroki zarur hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Atrof-muhit holati to'g'risida milliy ma'ruza: O'zbekiston.
2. "Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish" darsligi.
3. "Environmental problems in Uzbekistan: Solutions and causes (1991–2023)" maqolasi.
4. OECD hisobotlari, "Promoting green investment in Uzbekistan: Roadmap for Sustainable Investment Policy Reforms in Uzbekistan".
5. O'zbekiston hukumati rasmiy portali, ekologik siyosat, dasturlar va qonunlar. O'zbekiston Respublikasi Hukumat portali+1
6. Milliy dasturlar va hujjatlar: 2024–2030-yillarga chang-to'zonlarga qarshi Milliy Dastur; 2025–2030-yillarga ekologik xabardorlik konsepsiyasi.
7. So'nggi yillarda monitoring va reydlarga oid axborotlar: 2025-yil Toshkentda PM2.5 darajalari, havo ifloslanishiga qarshi choralar, Bosh prokuratura jalb qilinishi.
8. Suv resurslarini tejash va sug'orishni modernizatsiya qilish bo'yicha ma'lumotlar.
9. Iqlim o'zgarishi, cho'llanish va ekologik tahdidlar bo'yicha analitik materiallar. UNEP - UN Environment Programme+1